

Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)

Journal of Abant Cultural Studies

2024, 9(18): 174 – 182

Orta Çağ Avrupasında Üniversiteli Olmak: Öğrenci Mektupları¹

Being a University Student in Medieval Europe: Student Letters

Sanem SOYLU YILMAZ*

Geliş Tarihi (Received): 21.08.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 31.10.2024

Yayın Tarihi (Published): 31.10.2024

Öz: Geç Orta Çağ Avrupasında üniversitelerin yaygınlaşması ile birlikte farklı şehir ve sosyal sınıflardan öğrenciler üniversite eğitimi alabilmek için üniversitelerin bulunduğu şehirlere taşınmışlardır. Üniversitelerin bulunduğu şehirlerde yerel halk tarafından yabancı kabul edilen ve anlaşılabilir bulunan üniversite öğrencilerinin yaşantılarına ait bilgiler Avrupa'nın çeşitli müzelerinde ve üniversitelerinde bulunan öğrenci mektupları sayesinde günümüze ulaşabilmiştir. Geç Orta Çağın üretimi olan bu mektuplar evinden ayrılan genç insanların gündelik yaşamlarını, problemlerini, aşklarını anlatmaktadır. Günümüzde de en büyük sorunlardan birisi olan parasızlık sözü edilen mektupların temel konusunu oluştururken yaşamaya, öğrenmeye hevesli genç insanların kendi kalemlerinden anlattıkları bu makalede konu edilmiştir. C.H. Haskins (1898) tarafından yazılan makale temel alınarak yapılan bu çalışmada Geç Orta Çağda üniversitelerin kuruluşu, öğrencilerin aldıkları dersler, öğrenciler, hocalar, üniversite ve kentlilerin ilişkileri ele alınarak Orta Çağ Avrupasında öğrenci olmakla ilişkili bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı daha önce Türkçe olarak yayımlanmamış bu konunun Türkçe literatüre kazandırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Üniversite, Öğrenci Mektupları.

&

Abstract: With the popularisation of universities in late Medieval Europe, students from different cities and social classes moved to the cities where universities were located in order to receive university education. Information about the lives of university students, who were considered foreign and incomprehensible by the local people in the cities where universities were located, has survived to the present day thanks to student letters found in various museums and universities in Europe. These letters, which were produced in the late Middle Ages, describe the daily lives, problems and loves of young people leaving their family homes. While lack of money, which is one of the biggest problems today, is the main subject of these letters, the narratives of young people eager to live and learn are the subject of this article. In this study, based on the article written by C.H. Haskins (1898), the establishment of universities in the Late Middle Ages, the courses taken by the students, the relations between students, professors, universities and townspeople are discussed and an evaluation of being a student in Medieval Europe is tried to be made. The aim of this study is to bring this subject, which has not been published in Turkish before, to the Turkish literature.

Keywords: Middle Ages, University, Student Letters.

Atıf/Cite as: Soylu Yılmaz, S. (2024). Orta Çağ Avrupasında Üniversiteli Olmak: Öğrenci Mektupları, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 9(18): 174-182.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University– Bolu

¹ Bu çalışma, Samsun'da 25-28 Ekim 2023 tarihlerinde Samsun'da düzenlenmiş olan 27. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan "Orta Çağ Avrupasından Öğrenci Mektupları Üniversite Öğrencisi Olmak Hep mi Zordu?" adlı sözlü bildiri genişletilerek hazırlanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi, sanemsoylu@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1821-4464

Giriş

Orta Çağ ve ardından gelen dönemleri etkileyen üniversite kavramı, Avrupa'nın bilim ve kültür yaşamını değiştirmiş, sosyal değişimlere yol açmış ilgi çekici bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında yerli ve yabancı kaynaklar taranmıştır. Yabancı ve Türkçe yayınlarda genel olarak üniversite kavramının oluşumu, manastırlara bağlı yapılanmaların özerk üniversite kurumlarına dönüşümünü anlatan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalara ulaşılmış ve yazım esnasında yararlanılmıştır. Ancak bu makalede yapılması planlanan üniversitelerin ve üniversitelilerin Orta Çağ kentlerinde devam etmekte olan yaşamı nasıl etkiledikleri, toplumsal yaşamda nasıl yer buldukları, öğrencilerin yaşam deneyimleri kendi yazılarıyla yorumlanmaya çalışılmaktadır. Mektup yazmanın bir sanat olarak yüceltilmesi, retorik derslerinin de etkisiyle özenle yazılan ve Avrupa'nın çeşitli üniversite kütüphanelerinde, bazı özel koleksiyonlarda bulunan ve günümüze ulaşan öğrenci mektupları yol gösterici olarak değerlendirmeye alınacaktır. Mektupların orijinallerine ulaşmak mümkün olmadığı için Haskins'in (1898) yılında yazmış olduğu makalesi temel alınmıştır. Ancak kaynak listesinde adı geçen çeşitli eserlerden de faydalanarak Orta Çağ Avrupasında üniversite okumaya giden öğrencilerin yaşamları hakkında genel bir tasarımla yapılması hedeflenmiştir. Haskins'in makalesinde yer verdiği mektuplar ve bu mektuplardan yapılacak alıntılar dönemin üniversite hayatına ışık tutması açısından önemli birer belge niteliğinde olup ele alınan konunun ana temasını oluşturmaktadır¹. Daha önce Türkçe olarak yapılan çalışmalarda bulunmayan öğrenci mektupları ve içeriklerinin literatüre dahil olması hedeflenmektedir. Üniversite kavramının gelişmesiyle ortaya çıkan *üniversiteli* kavramının gelişimi, öğrencilerin sorunlarının zamandan bağımsız doğası ortaya konabilecektir.

Skolastik felsefe, Orta Çağın eğitim ve felsefesinin temelini oluşturacak biçimde zaman içinde manastırlardan, katedral okullarına, 1150'li yıllardan itibaren de İtalya ve Fransa'da kurulan üniversitelere aktarılmıştır. Genel olarak kabul edildiği şekliyle Skolastik yani "okullu" felsefe 8. yüzyılda manastırlar bünyesinde okutulmaya başlamıştır. Skolastik felsefenin gelişimi ile senkronize olarak üniversitelerin ortaya çıkışı ve zaman içerisinde kurumsallaşarak oluşturduğu yapı içinde yetiştirilen öğrencilerle birlikte bir bütünü yani geleneksel üniversite kavramını oluşturmuştur (Cevizci, 2009, 307-308; Ülgen, 2010, 348). Böylelikle skolastik felsefe ve üniversite kurumları birbirini besleyen, belirli yöntemlerle kontrol eden ve devamlılığını sağlayan bir biçim kazanmıştır. Skolastik felsefede sorgulama yerine doktorinlere bağlılık ön plana çıkmakta ve Magister *Dixit* 'üstat öyle dedi.' ifadesi ile temellendirilen bir anlayış hüküm sürmekteydi (Bayat, 2016, 157). Avrupa Orta Çağının bilgi üretim merkezleri olarak anılmaya başlanmadan önce üniversiteler oldukça yavaş gelişen bir yapıdaydı. Erken dönemlerde eğitim almak isteyenlerin talebi doğrultusunda ders veren hocaların özel dersliklerde ders verdikleri ve ayrıca üniversite binalarının olmadığı görülmektedir. Bu dönemde hocalar esas olarak öğrencilerden alınan ders ücretleri ile yaşamlarını geçirmektedir. Hocalar, öğrencilerin talebi doğrultusunda ders vermek için tutulmaktaydı. Bu nedenle ders kuralları da öğrenciler tarafından belirlenmekteydi. Hocaların ödeme karşılığı çalıştıkları için hastalık ya da evlilik vs. özel durumlar hariç dersleri istedikleri zaman iptal edemezlerdi. Ders vermek için önceden belirlenen sürede derslerin verilmesi gerektiği gibi ders sürelerini de sınırlayıcı kurallar bulunmaktadır (Artz, 2006, 241-243). *Universitas* günümüzde kurumsal bir yapıyı temsil ederken ilk dönemlerde hocaları ve öğrencileri kapsayan loncaya karşılık gelen bir oluşumdur (Rait, 1912, 5; Ülgen, 2010, 348). Üniversite hocaları entelektüeller bir zanaatkar olarak kabul edilmekteydi ve loncalara bağlıydı. Le Goff'un *kent şantiyesinde entelektüel bir işçi olarak tanımlandığı* hocalar da kendilerini zanaatkar olarak kabul etmekteydi. Kitaplar entelektüel zanaatkarın aletleri olmuş böylelikle erken Ortaçağ'ın sözlü olarak aktarılan eğitimi de değişikliğe uğrayarak kurallı ve yazılı bir forma dönüşmeye başlamıştır (Le Goff, 2006, 90-91). Üniversitelerin bulunduğu yerlere göre bazı esnemeler olmakla birlikte Latince temel eğitim dili olarak tercih edilmektedir (Rait, 1912, 59; Ülgen, 2010, 368; (Görsel 1)ⁱⁱ. Bloch'un ifade ettiğine göre ise Latince

yalnızca öğretim dili değil aynı zamanda *öğretilen* tek dildi. Latince'den başka bir dil öğretilmeye ve öğrenilmeye layık bulunmuyordu (Anderson, 1995, 32).

Üniversiteler erken dönemlerde manastır bünyelerinde ortaya çıkmış olsalar da buralarda yetişen hocaların görece akademik özgürlük, öğrencilerin askerlikten muaf olmak gibi elde edilen bazı avantajları nedeniyle hızla sayıca çoğalmışlar ve dini eğitim formatından bağımsızlıklarını kazanarak kilisenin egemenliğinden ayrılmışlardır (Cevizci, 2009, 308). 13.yüzyılın başında Paris'te lisans (*licence*) verme yetkisi üniversite hocalarına verilmiştir. 1229-1231 yıllarında ise üniversite kilisenin yargı yetkisinin de dışına taşınmıştır (Le Goff, 2006, 99; Ülgen, 2010, 357). Zaman içinde değişen öncelikler bazı Avrupa şehirlerinin üniversiteleri, hocaları ile ünlenmekte ve önemsenmekte olduğunu göstermektedir. Üniversitelerin kent yaşamında yerini alması *okumuş olanların gördükleri saygı* ifadesiyle övülen Paris şehri 1164 yılında Thomas Becket'e yazılan Salisbury'li John'un mektubunda görülmektedir. Paris bu dönemde bir başka mektuptan anlaşıldığı kadarıyla *bilim aşkıyla gelinen, Davut'un ve Bilge Süleyman'ın makamı* olarak tanımlanmaktaydı (Le Goff, 2006,45).

12. yüzyılda üniversitelerde görevli hocaların isimlerinin öğrenciler tarafından bilindiği öğrencilerin bu hocalardan ders almak için üniversitelerin bulunduğu şehirlere gittikleri anlaşılmaktadır. Hocaların artan ünleri öğrenciler için bir mükness görevi görmekteyken üniversitelerin sağladığı imkanlar dahilinde şehir değiştiren isim yapmış hocalar sayesinde çok sayıda öğrenci şehirler arasında hareket etmekteydi (Le Goff, 2006, 45). Bu hareketlilik 13. yüzyıla gelindiğinde bazı üniversitelerin hocaları için konaklama imkanlarını sunmaya başlamalarına sebep olmuştur. 12. yüzyılda üniversite bünyesinde ders vermek için kullanılan birkaç oda bulunurken 13. yüzyılda bağışçıların da yardımıyla öğrencilerin yaşadıkları ve dersleri takip ettikleri kolejler kurulmaya başlanmıştır (Artz, 2006, 243). Örneğin Oxford Merton koleji kuruluşundan bir süre sonra 1263-64 yıllarında hocaları bünyesine katabilmek için şehir dışından gelen hocaların konaklayabilecekleri odalar inşa etmişti (Rait 1912, 50). 12. yüzyıldaki bu hareketlilik gezgin öğrencilerden oluşan ve *Goliard'lar*ⁱⁱⁱ adı verilen bir grubun oluşmasına sebep olmuştur. Farklı kentlerde bulunan hocaları takip ederek, şehirden şehre gezen öğrenci grupları ortaya çıkmış böylelikle keskin sınıfsal normlarla düzenlenmiş Orta Çağ toplu munda bir sınıfa ait olmayan gençler şehirlerde dolaşmaya başlamış kentli insanların kaygı duyarak ve yargılayarak izledikleri *okullu serseri* imajını pekiştirmişlerdir (Le Goff, 2006, 47).

Orta Çağ'da Üniversite Öğrencisi Olmak

Orta Çağ üniversitelerinde öğrencilik ağır kuralların olduğu zorlu bir dönemdir. Uzun saatlerin eğitime ayrıldığı yaşamın günün erken saatlerinde başlayarak tüm güne yayıldığı yazılı metinlerden takip edilebilmektedir. İyi bir hafızaya sahip olmak, güzel ve anlaşılır konuşmak ve yazma başat beceri olarak kabul edilmekteydi. Ortalama dört ya da altı sene süren eğitimin ardından öğrencilerin *Son Yargıya* benzettikleri mezuniyet sınavlarına girilmekteydi (Artz, 2006, 243). Öğrenciler para ödeyerek girilen oldukça zor ve iki aşamalı olan bitirme sınavının ilkiyle ünvanlarını almış olsalar da ancak ikinci sınav yani kamu sınavından (*conventus, conventus publicus, doctoratus*) sonra ders verme hakkı kazanmaktaydılar (Le Goff, 2006, 112). Üniversite hocaları cübbe (gown) giymek zorundaydılar. Son derece ciddi kıyafet kodları bulunan akademisyenlerin ise saç- sakal tıraşı gibi uymaları gereken sıkı kurallar bulunmaktadır. Üniversitelere göre çeşitli değişiklikler olmasına rağmen genel olarak çalışmaların sürdürülebilmesi için sessizlik, gürültülü oyunlara izin verilmemesi gibi temel kurallara uyulması gerekmekteydi (Rait, 1912, 82). Öğrencilerin dikkatlerinin dağılması amaçlanarak üniversite kapılarından içeriye kadınların girmesi kesin olarak yasaklanmıştı. Öyle ki eğer çamaşır yıkamak için erkek bir görevli bulunamıyorsa bir kadın işe alınabilirdi ancak bu kadının da yaşlı ve çekici olmamasına dikkat edilirdi (Rait, 1912, 73). Genel anlamda huzursuzluğu önlemek için üniversite ve üniversitelilerle şehirde yaşayanların iletişimi mümkün olduğunca sınırlanmak isteniyordu. Yerel kişilerden borç almak, kumar ve oyun oynamak yasaktı. Üniversitelilerin buldukları şehir vatandaşlarıyla ilişki kurmaları ve yaşadıkları şehirde yönetimle ilgilenmelerine izin verilmemekteydi. Öğrencilerin, yalnızca konaklama yapılan evlerin mal sahipleri, matbaa ve kırtasiye gibi öğrencileri doğrudan ilgilendiren ticaret yetkili kişilerle irtibat kurmaları uygun bulunmaktaydı. Hukuksal olarak da şehir halkı ve üniversiteliler ayrı

değerlendiriliyorlardı. İtalya’da bulunan üniversitelerin dışında genelde öğrencilerin kiliseye bağlı olarak kabul edildiği ve kilise mahkemeleri tarafından yargılandıkları anlaşılmaktadır (Artz, 2006, 243). Kent halkının dışında kilise mensupları da ayrıca üniversitelilere ve akademisyenlere temkinli yaklaşmaktaydı. Özellikle tıp bilimi açısından değerlendirildiğinde kilise tarafından Tanrısal olan şifadan başka yöntemlerin iyileşmek için aranması doğru bulunmuyordu. Orta Çağda hekimler için yaygın bir söyleyiş vardı. ‘Üç hekimin olduğu yerde iki ateist vardır.’ (Bayat, 2016, 156). Soylu sınıf da belli ölçüde kendi yönetimlerinin ve egemenliklerinin karşısında bir grup olarak gördükleri üniversite (*universitas*) mensuplarından rahatsızlık duymaktaydılar.

Veba’nın Orta Çağ Avrupasında yarattığı, Tıp tarihçisi Hecker’in ifadesiyle ‘*zihinsel şok*’ aynı zamanda toplumsal sınıfların da değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Ölüm, bütün sınıflardan insanlar için tek gerçekti. Hizmetçi ve köylülerin toplu ölümleri ve dolayısıyla çalışanların azalması emek piyasasında ücret artışlarına neden olurken bir yandan da toplumsal hayırseverlik artmış, üniversite vakıfları, fakir öğrencilerin desteklenmesi gibi kavramlar öteki dünyaya yatırım yapmak, ölümden sonra yaşam inancının da etkisiyle daha fazla önemsenmeye başlamıştı (Slack, 2003). Üniversite kentlerine Avrupa’nın her yerinden öğrenci, eğitim almaya ve içinde bulunduğu koşullardan kaçmak, yaşamlarını değiştirmek için gelmekteydi. Eğitim henüz üst sınıflar için moda olmamıştı (Artz, 2006, 43). Bu nedenle şehir değiştiren öğrenciler genelde orta sınıf ve alt sınıflardan gelen öğrencilerdi. Avrupa’nın çok farklı bölgelerinden üniversite kentlerine gelen öğrencilerin kentlilerle yaşadığı sıkıntılar bilinmektedir. Scott Jenkins, Swansea Üniversitesi’nde yapmış olduğu doktora tezinde üniversite öğrencileri ve kent sakinleri arasında yaşanan gerilimi ve şiddet olaylarını Bologna ve Oxford üniversitelerinde bulunan arşiv kayıtlarından elde ettiği verilerle kıyaslamıştır^{iv}. Anlaşıldığı kadarıyla yalnızca kent sakinleri değil öğrenciler de kendi aralarında benzer şekilde şiddetli kavgalara karışmaktaydı. Marquette Üniversitesi’nden Professor Andrew Larsen ise Oxford üniversitesinde yaşanan bir dizi öğrenci cinayeti ile ilişkili yapmış olduğu çalışmasında öğrencilerin kendi aralarındaki şiddetli çatışmaları ortaya koymuştur. Öğrencilerin birbirleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklar ve cinayetler, yaralamalarla birlikte çok sayıda *kentli-cübbeli* (town – gown) olayı kayıtlarda bulunmaktadır. En bilinen örneklerden birisi Cambridge üniversitesinin kuruluşuna sebep olan 1209 Oxford’da iki öğrencinin bir kadını öldürdükleri gerekçesiyle asılmalarıdır. Kendilerini güvende hissetmeyen üniversite çalışanları ve öğrencileri güvende olacaklarına teminat veren Cambridge şehrine taşınmışlardır (Cobban, 1999, 22, vd.). Böylelikle kentte yaşayanlarla öğrenciler arasında ortaya çıkan ve hızla büyüyen olaylar yeni bir üniversitenin oluşuma zemin hazırlamıştır. Üniversitelerin özerkliği ise 1229 yılında Paris Üniversitesi ve kentliler arasında yaşanan çatışmalar sonucunda kazanılmıştır. Bu tarihten itibaren ders verme yetkisi (*licentia docenti*) kilise yetkilerinden alınarak üniversite hocalarına verilmiştir. Böylelikle kilisenin egemenliği üniversite bünyesinde çalışanlar ve öğrenciler açısından üniversiteler lehine değişmiştir (Stella, 2010, 485).

Bir başka olayda ise bir grup öğrencinin Oxford şehir merkezinde bulunan bir tavernada kendilerine verilen şarabın kalitesi ile ilgili yaşadıkları tartışma ve bu tartışmadan ortaya çıkan kavga büyük ve önu alınamayan bir ayaklanmaya sebep olmuştur. 10 Şubat 1354/55 yılında Azize Scholastica^v gününde yaşanan bu olayların sonunda yüzden fazla kent sakini, öğrenci ve eğitimci yaşamını yitirmiştir. Olayların ortaya çıkışı tavernanın sahibinin öğrencilerin ‘*ahlaksız dilinden*’ rahatsız olmasıyla birlikte öğrencilerin de kendilerine verilen hizmetin verdikleri parayı karşılığı olmadığını söylemesiyle çığrından çıkmıştır. Günümüzde de Azize Scholastika anma günü olarak bu talihsiz olay anılmaya devam etmektedir (Cobban, 1999, 209, vd.). Üniversite hocalarının ve öğrencilerinin buldukları şehirde yaşadıkları rahatsızlıklar nedeniyle kendilerini daha güvenli hissettikleri başka şehirlere göç etmeleri ve böylelikle üniversite şehirlerinin değiştiği çok sayıda örnek bulunmaktadır. Kentte yaşayanlar ve öğrenciler arasında yaşanan kiranın zamanında ödenmemesi, şehir kurallarına öğrencilerin uymaması, gürültü yapmaları gibi gerilimler bitmek bilmeyen sorunları beraberinde getirmekteydi. Tüm bu yaşanan

karışıklıklara karşın üniversiteler, buldukları şehre gerek maddi gerekse kentlin itibarını yükselten katkılarda bulunmuşlardır.

Tüm toplumsal sınıfların yaşamlarını belli kurallar ile yürüttüğü Orta Çağ toplumunda, öğrenci hangi sınıftan olursa olsun akışkan ve bağısız, köksüz olarak görülmekteydi. Gerek hukuksal gerekse toplumsal anlamda değerlendirildiğinde üniversite mensupları ve öğrenciler kente ait olmayan bir konumda kabul edilmektedir. Üniversiteye gelen öğrencinin farklı sınıfsal ortamlardan ayrılarak yeni bir sınıf ortaya koyması, kuralların dışında yaşaması, şehrin yerleşik kişileri rahatsız etmekteydi. Kent sakinlerinin aşına olmadıkları Latince, okuma-yazma gibi konularda eğitim alan öğrencileri gizemli, farklı ve anlaşılmasız bulmaları da bu yabancılığı etkileyen bir başka sebep olmalıdır. Sosyal yapı içerisinde öğrenci bir yabancı olarak konumlandırılarak sorun çıkararak, toplumsal huzuru bozan, içki içen, kavga ederek gürültü yapan kişiler olarak oluşturulan kalıbın içine hapsedilmiş gibiydi. Anlaşıldığı kadarıyla Orta Çağ kentlerinin otoriter, değişmez toplumsal kimliklerini sarsan üniversiteler kentte yaşayan insanları rahatsız etmekteydi. Örneğin bir vaiz söylevinde 'haydutlar' diye tanımladığı 14. yüzyılda Paris'te yaşayan üniversite öğrencilerine 'Gece silahlarla Paris sokaklarında gezer, zina yapar, ırza geçer ve hırsızlık yaparlar' diye suçlamalar bulunmuştur (Cobban, 1999, 19; Artz, 2006, 243). Anlaşıldığı kadarıyla öğrencilerin köylerinden, evlerinden, ailelerinden uzakta özgür kaldıkları üniversite şehirlerinde kuralsızca, pervasızca yaşamaya çalışmaları da yerel halkla aralarındaki yadsınamaz farklılığı ve çatışmayı ortaya çıkarmıştır.

Orta Çağ'da Öğrenci Mektupları

Orta Çağ Avrupa'sından günümüze ulaşan çok sayıda mektup ve yazılı belge çeşitli üniversitelerin arşivlerinde, müze ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Bu dönemde mektup alışverişi değer verilen entelektüel ve sosyal bir uğraşı olarak kabul edilmekteydi. Üniversitelerde farklı bölümler olmasına rağmen sanat (bilimsel tüm formasyon) – dinsel hukuk / sivil hukuk- tıp bilimleri- teoloji gibi tüm fakültelerde ortak ders olarak 'kompozisyon sanatı' (Ars dictandi) ve retorik dersi verilmektedir. Yazılı belge ve mektupların sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Örneğin Bologna üniversitesinde mektup yazma kuralları olan bilimsel ve sanatsal bir uygulama olarak kabul edilmekteydi. Güzel, kurallı ve anlaşılır mektup yazmak bu dönemde moda olmuştur (Stella, 2014, 485). Ayrıca fakir ve alt sınıftan gelen öğrencilerin yazışma kuralları, resmî belge ve mektup yazma kurallarına hâkim olarak mezun olmaları beklenmekteydi. Bu öğrenciler üniversitelerde hoca olamamaları bile, noter ya da resmi evrak işlerinde çalışabilirlerdi (Haskins, 1898, 204). 11. yüzyılın sonlarından itibaren yazışmaların ve kompozisyonların kurallara göre yazılması ve düzenlenmesi için yazım kural kitapçıkları hazırlanmıştır (Haskins, 1898, 204). Genel olarak Orta Çağ mektup yazım kurallarına göre uygun ve doğru yazılmış bir mektup, beş temel bölüme göre formüle edilmelidir. *Salutation* (Selamlama) Orta Çağ'a özgü kendini tanıtmak ve cevap almak için kullanılacak sınıfsal ünvanların kullanılması; *Exordium* konu ile ilgili atasözü ya da Kutsal Kitap alıntısı; mektup konusunun, isteğin ya da beklentinin anlatımı; *exordium*'da yazılmış olan alıntı ile mektup konusuna ait ortak çıkarıma yapılması ve sonuç bölümü. Bu bölümlerin sırasıyla eksiksiz tamamlanması gerekmektedir (Haskins, 1898, 204). Günümüze ulaşan yazılı belgelerin içinde resmi yazışmalar, istekler, dileklerin yazıldığı hukuksal dille yazılmış olanların dışında bir grup daha mektup dikkat çekmektedir. *Öğrenci mektupları* olarak gruplandırılacak mektuplar daha kişisel bir dille yazılmış olup genel olarak 14-16.yüzyıla tarihlenmektedir. Bu mektupların anlatım tarzları ve içerikleri diğerlerinden oldukça farklıdır. Mektuplar aracılığıyla güncel bilimsel sorunlar tartışılmış, bazı örneklerde hocalarından yardım talep etmişlerdir. Böylelikle bilginin taşınması, aktarılması ve saklanması kolaylaşmıştır. Öğrencilerin akademik ve gündelik hayatlarına dair bilgilerin yer aldığı mektuplarda yaşadıkları koşullar, derslerin zorluğu, şehrin pahalılığı gibi konular ön plana çıkmaktadır. Haskins'in yapmış olduğu değerlendirmeye göre özellikle alt sınıftan gelen öğrencilerin yeni Latince öğrenmeye başladıkları için dilbilgisi ve yazım kurallarına hakimiyetleri oldukça zayıftır. Mektuplarda dikkat çeken en önemli konulardan birisi öğrencilerin para ile ilgili yaşadıkları problemlerdir (Haskins, 1898, 208). Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla ailelerinden gelen para büyük üniversite kentlerinde konaklama, eğitim ve tabii ki eğlence için çoğu zaman yeterli olmamaktadır. 14.yüzyılda para isteyen

mektuplardan sıkılan İtalyan bir baba ‘Bir öğrencinin ilk şarkısı para talep etmektir^{vi}’ diye yazarken aynı mektubunda ‘Hiç bir zaman nakit istemeyen bir mektup gelmeyecek’ diye sitem etmektedir (Haskins, 208; Artz, 243).

Haskins’in ifadesiyle kötü bir Latince ile yazılmış ancak retorik derslerinin işe yaradığını görmek umuduyla ağdalı bir dille yazan bir Oxford öğrencisi ise ‘Kent pahalı ve istediğim çok şey var; yer kiralamak, gereken şeyleri satın almak ve şimdi sayamayacağım bir çok şey için para bulmak zorundayım. Bunlardan ötürü saygıyla babalığınıza sığınıyorum ki tanrısal şefkatiniz uyandırmasıyla bana yardımcı olabilesiniz ve çoktandır başlamış olduğumu bitirebileyim. Çünkü bilmeniz gerekir ki Seres (tahıl) ve Baküs (şarap) olmadıkça Apollon (sanat) üşür’ diye yazdığı mektubunda ailesinden para istemektedir (Haskins, 1898, 210; Artz, 2006, 243)^{vii}. Ancak retorik dersleri yeterli gelmemiş ve öğrenci yazdıklarında ikna edici olamamış ki babadan gelen cevap ‘Yakınlarda öğrendiğim kadarıyla serseri gibi yaşıyor, oyunu çalışmaya yeğliyor ve başkaları çalışırken gitar tıngırdatıyormuşsun’ olmuştur (Artz, 2006, 243). Üniversiteye okutmak için öğrenci gönderen anne ve babaların mektuplarındaki ciddiyet dikkat çekicidir. ‘‘Hocandan değil ama başka bir güvenilir kaynaktan öğrendiğime göre çalışmıyormuşsun, ne de okulda bir öğrencinin yapması gerektiği gibi davranıyormuşsun. Oyunla ve dolaşarak vakit geçirdiğini, kendini spora ve şimdi mektupla açıklamayı istemediğim başka küçük düşürücü işlere verdiğini biliyorum.’’ yazan ebeveyn oğlunun eğitimini tamamlamasını, kurallara uymasını sert bir dille ifade etmiştir. Ancak şehirde yaşantı renkli, özgür ve heyecanlıydı. Genç insanları aşkları yine mektuplarda okunabilmektedir. Aşk, mektupların bir başka önemli bir konusudur ‘Kilisedeydim dönüp bana bakan bir kız gördüm, yüreğime ateş düştü, bütün varlığım tutuştu, ne yapacağımı bilmedim’ (Artz, 2006, 245).

İki erkek kardeş Chartes’den (Chartes Katedral) yazdıkları mektuplarında soğuk kış için kalın deri hatta babalarının ‘deri botlarını’ talep etmişlerdir. Viyana’dan bir başka mektupta ise ‘bütün parasını kitaplara harcadığı için daha fazla para istediğini yazmaktadır.’ (Artz, 2006, 245). Ailelerden öğrencilere giden mektuplarda ise öğrencinin tembelliği, çok para harcaması, ciddi bir sorun olmaktadır. Öğrencilerin mektuplarda istedikleri para gelmediğinde ya da bir süre önce gönderilen paranın hesabı sorulduğunda ise öne sürdükleri bahaneler birbirine benzerdir. Para getiren ulak soyulmuş ya da ev sahibi kiraya birden zam yapmıştır (Haskins, 1898, 211). Bazı mektuplarda ailelere yazılan mektuplarda kendini acındırma ve bulunduğu durumu daha da zor göstererek dramatize etme böylelikle daha çok para istemek bir yöntem olarak görülmektedir. Bazen gizlice yazılan mektuplar kız kardeşe kimi zaman ise şefkatine inanılan anneye yönelik yakarmalar olarak görülmektedir ^{viii}. Bir örnekte Avusturyalı bir öğrenci ‘‘Küflü ve sert ekmele ve gözyaşları karışmış suyla’’ geçirdiği günlerinden bahsederken abartılı yakarışlarla para istemektedir (Haskins, 1898, 212).

Bazı örneklerde ise Avrupa’nın değişik köy, kasaba ve şehirlerinde gelen öğrencilerin kendi aralarında yaptıkları kavgalar, oda arkadaşlıkları, tavernalarda yaşanan tartışmalar mektuplarda konu edilmişlerdir. Yanlış yere konulan kitap nedeniyle yapılan kavgalar ya da ev sahibesinin hizmetçi kızla kavgası öğrencilerin anlatılarında yer almaktadır (Artz, 2006, 245).

Elbette her zaman dağınık ve tembel öğrenciler yoktur. Derslerini ciddiye alan, düzenli çalışan öğrencilerde bulunmaktadır. Orleans’ta okumaya giden iki öğrenci anne ve babasına ‘‘Sağlığımız iyi ve kendimizi ‘Romalı Cato’nun herhangi bir şeyi bilmek övgüye değerdir’ sözleriyle bütünüyle çalışmaya adanıyoruz’’ diye başladıkları mektuplarında ailelerini etkilemeye çalışırken bir yandan da yaşam şartlarından bahsetmişlerdir. ‘‘Ders aldığımız okullara yakın bir evde kalıyoruz ve böylece ayaklarımızı ıslatmadan okula gidebiliyoruz.’’ yazarak annelerini rahatlatmışlar ayrıca kaldıkları evin konumu ve oda arkadaşlarının ne kadar derslerle ilgili oldukları konusunda güvence vermişlerdir. Mektuplarının sonunda ise yazı masası, mürekkep için para ve evden gönderilecek ayakkabıları sorarak mektuplarını bitirmişlerdir (Haskins, 1898, 215). Hocaların bile hayranlıkla bahsettiği öğrenciler kimi zaman mektuplarda yer bulmuştur. ‘‘Sabah çanıyla kalkan, sınıfa ilk girip son çıkan, sık sık günlerini odasında okuyarak geçiren, yemek zamanında

dersleri üstüne düşünen ve giderek uykusunda bile tartışan" bir öğrenci Bologna'dan bir üniversite hocasının mektubunda konu edilmiştir (Artz, 2006, 244).

Mektuplarda bir diğer ortak bir konu da üniversite hayatını mümkün olduğunca uzatmak isteyen öğrencilerdi. Akademik yaşama adapte olduktan sonra geri dönmek için bahaneleri hep hazırды. Böylelikle ailelerinden ve sorumluluklarından uzak geçirecekleri zamanı daha da uzatabileceklerdi. Evlerine geri dönecekleri zaman geldiğinde ise dönüşü çeşitli sebeplerle ertelemeye çalışmaktaydılar (Haskins, 1898, 217).

Yukarıda ifade edildiği gibi eğitilmiş olmak üst sınıflar için henüz moda olmasa da öğrendiklerin kendisini toplumdan farklı kıldığını düşünen öğrencilere rastlamak şaşırtıcı değildir. Belli ki kırsal bir bölgeden Paris'e gelmiş olan bir öğrenci, eğitimsiz ailesinin onu anlamasının mümkün olmayacağını düşünerek kendisine daha yakın bulduğu babasının bir arkadaşından yardım istemiştir. Babasına durumu anlatmasını rica ederken mezuniyet yemeğine katılmak için para isteyeceğini yazmıştır. *'Babama anlatır mısın lütfen? Basit bir adamın bunları anlaması mümkün değil.'* (Haskins, 1898, 222). Okumuş olmak toplumda farklı bir yere gelmek, yeni şeyleri deneyimlemek ve ailelerinden farklı bir düşünce yapısına sahip olmayı mümkün kılmaktaydı. Mezuniyet için istenen paralar, eğitimi kesintiye uğramaması için yalvaran mektupların tamamı yeni kuracakları yaşantılarının bir önceki kuşaktan farklı olması için çabalayan genç insanların mektupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Üniversite ve üniversite yaşamı, öğrencileri yalnızca derslerden aldıkları bilgilerle değiştirmemekteydi. Üniversite, yeni bir kültürü bu dönemde yaratılmaya başlanan şehirli-üniversiteli insan kimliğini de yavaşça oluşturmaktaydı. Sözü edilen mektuplar öğrencilerin yaşamlarından kesitleri bizlere aktardığı gibi yeni hoca olmuş eski bir öğrencinin *'İlk dersimi vermem iki buçuk saatime patladı ama kimsede en ufak bir yorgunluk izine rastlanmadı. Ertesi gün dersim 11:00'den sonra başlamasına rağmen tüm yerler erkenden doldu.'* diyen genç bir hocanın ailesine kendisini ispatlama çabasını da göstermektedir (Artz, 2006, 243). Belli ki zor şartlarda okuyarak mezun olduğu, eğitim vermek için kazandığı diplomasının ne kadar değerli olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Retorik ve mektup yazma sanatı dersleri yalnızca o dönemden tanıklıkları günümüze taşıdıkları için değil aynı zamanda 13. ve 14.yüzyılda yaşanan şiir ve edebiyat konularında yaşanan gelişmeleri de etkilemişlerdir. Mektup alışverişi sayesinde öğrencilerin deneyimleri ve kendi aralarında yaptıkları bilimsel tartışmalar da uzak mesafelere aktarılabilirdi. Okuma yazmanın kilisenin tekelinden kurtularak halk tarafından anlaşılır bir kavram olması için de önemli bir adım olarak kabul edilmelidir (Stella, 2014, 487).

Sonuç

Üniversiteler ve üniversiteliler, Orta Çağ Avrupa kentlerinde üniversitelerin kurumsallaşmasıyla birlikte buldukları şehir kültürünün dönüşümünde önemli bir rol oynamışlardır. Orta Çağ toplumun katı, değişmez sınıfsal düzeninde ayrık ve geçişken yeni bir sınıfı oluştururken bilginin aktarılmasında ve çoğaltılmasında etkili olmuşlardır.

Bu dönemden günümüze ulaşan sayısız yazılı belge bulunmaktadır. Ancak kişisel bilgilere yer verilen bir grup mektup diğerlerinden içerik olarak ayrılmaktadır. Bu grup öğrenci mektupları olarak tanımlanmaktadır. Üniversitelerde ortak ders olarak okutulan retorik derslerin etkisiyle mektup yazma eylemi kurallara bağlı bir sanata dönüşmüştür. Bu mektuplar sayesinde öğrencilerin ve hocaların oluşturduğu entelektüel sınıfa ait akademik yaşantının zorluklarını, gündelik yaşamın telaşlarını ve beklentilerini, üniversite kentlerinde yaşayan halkın öğrenciye yaklaşımını öğrenebilmekteyiz. Öğrenci mektupları zamansız ve evrensel sorunlarla boğuşan genç insanların çıkmazlarını, yabancı bir şehirde var olmaya çalışmalarını kendi sesleriyle bizlere ulaştırması açısından önemli tarihsel metinlerdir. Bu mektuplar, entelektüel bilginin kendi döneminde farklı bölgelere taşınmasını sağladığı gibi akademik çevrelerin bir topluluğa bağlı olma duygusunu da geliştirmişlerdir. Orta Çağın değişmez ve katı geleneksel toplumsal sınıfları içerisinde var olmaya çalışan entelektüellerin ve öğrencilerin çabalarını, kabul sorunlarını gösteren bu yazılı belgeler bugünün sorunlarının da temelini bizlere göstermektedir.

Üniversitenin akademisyeniyle, öğrencisiyle, çalışanlarıyla bir bütün olduğunun bilincine varılarak birbirini besleyen, koruyan bir mekanizma olarak varlığının önemini vurgulamaktadır.

Görsel 1. Eğitim Kulesi, Nicostrata (Latince alfabenin yaratıcısı) eğitime yeni başlayan öğrenci ile birlikte gösterilmiştir. Gravür, A.Graf, G.Reisch, *Margarita Philosophica*, 1504. (Strassburg.<https://www.london.ac.uk/news-events/blogs/gregor-reischs-pearl-wisdom/14.06.2024>)

Sonnotlar

ⁱ Çalışmada kullanılan İngilizce çeviriler aksi belirtilmedikçe yazara aittir.

ⁱⁱ 'Nicostrata eski bir tanrıçaydı ve kehanetin, bilimsel yeniliğin ve bilimin koruyucusuydu. Nicostrata, muse Carmentis Yunan alfabesinin harflerini Latin alfabesini oluşturacak şekilde değiştirdiğine inanıldığı için bir elinde Latin alfabesi bulunan bir yazı tablosu diğer elinde ise eğitimin başında bir çocuk tutmaktadır. Kulenin her katında yedi temel sanatı temsil eden farklı figürler yer almaktadır. Peter Lombard (c1100–60) ve Metafizik, kulenin tepesindeki en yüksek katta bulunmakta olup Metafizik konusunun bilinen en yüksek bilim olarak kabul edilmesi hususunu göstermektedir

ⁱⁱⁱ Goliard'lar için ayrıntılı okuma bkz. Le Goff, Orta Çağda Entelektüeller, 2006, s. 46-48.

^{iv} Jenkins, S., Medieval Student Violence: Oxford and Bologna, c. 1250-1400, Swansea University, 2015.

^v Azize Scholastica: 5. yüzyılda yaşayan Aziz Benedikt'in kız kardeşi olarak kabul edilen azize elinde kitap bulunan genç bir Benedikten rahibesi olarak resmedilir. Rahibelerin ve öğrencilerin koruyucu azizesinin 10 Şubat anma günüdür. Rochelle, Post-Biblical Saints Art Index, p. 211; Kaftal and Bisogni, Iconography of the Saints, p. 907.

^{vi} 'Primum carmen solum est petitio expensarum, nec umquam erit epistola que non requirit argentum. "Buoncompagno, Antique Rhetorica in MS. Lat. 8654, f.14v.; MS. Lat. 7732, f. gv.; Munich Cod. Lat. 23499, f. 8v. (Haskins, 1898, s. 209, dipnot 1) .

^{vii} 1220'li yıllara tarihlenmekte olan mektup British Museum'da koleksiyonunda yer almaktadır. Add. MS. 8167, f. 104. Haskins, s.210, dipnot 2.

^{viii} "Soror discrepta (i. e. discreta) et callida suum debet maritum et parentes etiam ad amorem sui fratris indigentis et subsidium inflammare. Soror dulcis, tua noscat dilectio quod ego sum in tali studio sanus et lectus (i. c. laetus) per Dei gratiam et bene addisco et facio factum meum. Multas enim paupertates substineo: iaceo quidem in paleissine linteaminibus et incedo discalciatus et male vestitus sine camisia, et solum de pane non loquor, de quo edigeo non possum reficere ventrem meum (t/zc Arsenal MS. has: de quo. non audeo ventrem meum satiare). Precor igitur, soror dulcissima, ut diligenter et subtiliter tuum ducas maritum in quantum poteris ut iuvamen aliquod mihi mittat." The sister cannot express her distress over his poverty; she has done what she could and got together " .c. solidos Turonensium et duo paria linteaminum et . x. ulnas de subtili tela, que omnia tibi dirigo per talem hominem presencium portatorem. Cave tamen cum summa diligentia ne hoc possit ad mei mariti noticiam pervenire, nam si hoc sciret mortua essem penitus et destructa. Ipse enim, prout credo firmissime, ad instanciam mei tuam in brevi tibi pecuniam destinabit." Ponce de Provence in British Museum, Arundel MS. 514, f. 76v. Also in MS. Lat. I8595, f. 22v.; MS. Lat. 8653, f. 13; MS.Lat. I1385, f. 73v.; Bibliotheque de 1' Arsenal, MS. 3807, f 6Iv.; Bibliotheque de Troyes, MS. I556, f. 20.

Kaynakça

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları.
- Artz, F. (2006). *Orta Çağların Tini*, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Gel. Tıp Derneği.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, 4.Baskı.
- Cobban, A. B. (1999). *English University Life in the Middle Ages*, Columbus: Ohio State University Press.
- Stella, F. (2010). *Üniversitelerde Retorik*, Ed: Umberto Eco, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa.
- Haskins, C. H. (1898). "The Life of Medieval Students as Illustrated by Their Letters" The American Historical Review 3(2): 203–29.
- Kishkansky, M. (2013). Batı'nın Kaynakları, *Batı Medeniyeti Okumaları*, çev: Kürşad Atalar, Açılım Kitap.
- Le Goff, J. (2006). *Orta Çağ'da Entelektüeller*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, 2.baskı.
- Slack, P. (2023). *Veba Kısa Bir Giriş*, İş Bankası Yayınları.
- Ülgen P. (2010). Geç Ortaçağ'da Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14): 347 - 372.
- Rait, R. S. (1912). *Life in the Medieval University*, Cambridge The University Press.